

שיטת דיני הלוואות

ההלוואה ודיניה היא מן המצוות שבין אדם לחברו, והיא שייכת לחלק המשפטי שבתורה. אומות העולם מפרידות את המשפט ודיניו מנימוסי הדת שלהם, ועושים את המשפט חולין. ומדרך המשפט החילוני, שאין הוא יורד למצפוננו של אדם, ואינו מחנך את הצבור לחסד ולרחמים ולמדות טובות. לא כן ההלכה של התורה. כי ביסוד החובות המשפטיות של התורה מונה גם כן היחס שבין אדם למקום, מצוות עשה ומצוות לא תעשה. וירא השם גזרה בחובות שבין אדם לחברו יותר מאשר במצוות שבין אדם למקום. וכן שנינו במשנה סוף מסכת יומא: "עבירות שבין אדם למקום — יום הכיפורים מכפר, אבל עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו. ורק אחרי שירצה את חברו, הוא עוד חייב לצום ולהתודות ולהרבות בצדקה, עד שהקב"ה יכפר בעדו. גם הגישה של ההלכה אל המשפטים שבין אדם לחברו היא מיוסדת על עקרונות הדת, יש להקל ויש להחמיר, יש בדין ויש ברחמים.

מתן הלוואות לחברו היא מצות עשה מן התורה, שנאמר: "כי יהיה בך אביון... העבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו" (דברים ט"ו ז'), וגדולה היא מצוה זו מן הצדקה שכן היא נוהגת גם לעניים גם לאמידים, שהרי אין האמיד מבקש הלוואה אלא בשעה שהוא זקוק לה, ובלשון חכמים: "עני הוא באותה שעה". מכל מקום עני קודם בהלוואה לאמיד, עניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת, והזקוק, בן המשפחה קודם לזר, שנאמר: "מבשרך לא תתעלם" (ישעיה נ"ח ז'). ובין שמונה הדרגות של עזרה לחבר מונה הרמב"ם לראשונה את המלוה לאדם בשעת דחק, כדי להחזיק אותו במעמדו בהגשת עזרה קונסטרוקטיבית שלא ירד לדרגה של עני, כמו שנאמר: "כי ימוך אחיך... ותחזקת בו" (ויקרא כ"ה כ"ה). וגמילות חסדים היא מן המצוות שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא (מס' פאה משנה א').

זאת היא ההלוואה הרגילה הבאה מעשיר לעני ולזקוק בשעת דחק, היא ההלוואה המצויה במשק החקלאי הועיר, שהחברה הקדומה היתה בנויה עליה. כי למרות שא"י נתחלקה בשוה בין השבטים לכל יושביה, הרי ברבות ימים, בדור אחרי דור יורש, מתפתח אי-שוויון. במצב זה ההלוואה היא על פי רוב בסכום לא גדול, ואצל החקלאי עד הקציר והבציר. וכן ההבדל בין המלווה והלווה בולט, החסד משפיל את המקבל עד "שעבד לו" (משלי כ"ב ז'). גם הגמרא דורשת בגנות הלווה שעונש הוא לו, סימן שחטא, שנאמר: "וסלף בוגדים ישדם" (בבא מציעא ל"ה א'; משלי י"א ג').

ושלושה חוקים נאמרו בדיני הלוואות: (א) אסור לקחת נשך וריבית, (ב) אסור להיות נוגש ולוחץ בגבית החוב, (ג) שנת השמיטה מפקיעה את החוב.

והנה במשק רכושני מפותח, המסחר בנוי ברובו על עסקי אשראי, דמי קדימה ותשלומים מאוחרים, העברת כספים ע"י מוסדות בנקאיים, שותפויות, סחר חוץ ועסקי בורסה. וכל אלה אינם יכולים להתבצע אלא בהלוואות של רווחים. וכבר בתלמוד מובאים דוגמאות של עסקים הנעשים בדרך שותפויות וחכירות שאינן קיימות בלי שכר היוצא מן ההמתנה ודחוי התשלומים, שיש בהם אבק רבית. ובכל זאת נמצאו לכמה מהם דרכי היתר.

ומה שמעניין ביחוד לציין, שבזמננו רוב ההלוואות אינן מעשיר לעני, כי אם להיפך: העניים הם המלוים והעשיר הוא הלווה, כיצד? חוסך לו פעול פרוטה לפרוטה וקונה מניה או גיר ערך של חברה עשירה של נפט, של תעשייה גדולה, או של בנין בע"מ, ונמצא הפועל מלווה לאילי הנפט או לעשירים בעלי הדלק. כיוצא בדבר מכניס אדם עני את הסכונותיו הזעירים לבנק, והוא נמצא מלווה למוסד אשראי גדול, כלומר, העני נעשה שותף לעשיר, לחברה עשירה, הרודפת אחרי שפע של הלוואות קטנות לשם רווחים גדולים, והיא לווה מכל עני ואביון על מנת לשלם לו דיוידנדה, שהיא סוף סוף רבית... יתר על כן, כאן צורה אחרת של מעשה חסד, כשהחברה הגדולה מוכרת את מניותיה ומקבלת הלוואות מן העניים, החושבים להם זאת לריווח ולזכות להכנס לשותפות עם העשירים...

ועתה צא ולמד, וכי גם כאן הלווה (העשיר) זקוק להגנה מצד המדינה ומצד התורה נגד העני המלווה, בעל המניה? הרי אדרבא, נהפוך הוא, כאן המלווה הזעיר, זקוק להגנה נגד בעלי הרכוש הגדול, אילי הנפט והתעשייה, שלא יקפחו את מלווה העני והאביון. וכה, אם נגשים את דיני הלוואות שבתורה באופן מילולי ככתבם: לא לשלם דיוידנדה, שהיא רבית, לא לגבות בחוזק יד את המגיע לבעלי המניות העניים מאת העשירים משום שנאמר: "לא תיגוש...". ולהפקיע את רכוש העניים על ידי שמיטה ולהשאירם בידי העשירים, הלא כוונת התורה תהיה מסולפת מעיקרה, והחוק יהפך לרועץ ולעושק לגבי העניים. חאמר, שלכך כיוונה תורה, ולכך כיוונו חכמים בתקנותיהם וגזירותיהם? ואם נעיין יפה בגמרא נמצא, שבמידה ידועה הפרדוקס הזה נתגלה כבר בזמן קדום, ולכמה עיסקות בקשו ומצאו דרכי היתרים שונים. והרי לדעת הגמרא — לא דברה התורה הכתובה אלא בהלוואה הבאה ישר מיד ליד שלא ע"י מוסדות ביניים, ובעיקר שלא בדרך מקח וממכר. וכה החוק היסודי, "מדאורייתא", אסור רבית רק בהלוואות פשוטות ורגילות, שהן ברובן מעשיר לעני ומעשיר לאמיד הזקוק באותה שעה משום חסד ורחמים, ומשום מצוות "והחזקת בו...". אלא ברבות הימים כשראו חכמים שהשעה צריכה לכך, ואולי היה זמן, שהעם היה פרוץ בריבית, גזרו חכמים גם על הלוואות היוצאות ממסחר, וקראו לזה "אבק רבית", והם כללו ואמרו: כל אגר נטר (כל שכר המתנה בתשלום) אסור משום אבק רבית. ואם תקנת חכמים היא, הרי לא יעלה על הדעת, שגזרו גזירה נגד העניים העלובים ביחסם לאילי הכסף. וכי יעלה

על הדעת שחכמים יגורו לפטור את הבנק מלשלם לעניים את חלקם המגיע להם כדי חייהם, בשעה שהבנק הרויח והשתגשג בעסקיו? הוא הדין בהפקעת החוב בשמיטה. אם פשוטה היא דרך החמלה והחסד, שהעשיר יוותר לעני ולאביון בסוף השנה השביעית את ההלוואה הקטנה שנתן לו עד הקציר והבציר, — וחרי בשנת השמיטה אין קציר ואין בציר — הרי לא יעלה על הדעת שהסוחר העשיר יהיה פטור מלשלם מדרבנן עשרות אלפים ל"י לנושיו, ביניהם גם לעניים, שנעשו כעין שותפים לעשיר ע"י עסקי מסחר ואשראי. זאת ועוד, לא יעלה על הדעת שחכמי ישראל יגזרו על כל הכלכלה, אשר בה תלויה פרנסת המונים.

הגהה בתקופת הבית השני רוב העם לא התפרנס מחקלאות, שכן הארץ לא היתה מחולקת לשבטים. התפתח אז, ביחוד בזמן מלכות הורדוס, המסחר בממדים רחבים ופרץ סחר החוץ, והרי אין קיום למסחר בממדים כאלו כל עוד יש גזירת חכמים של הפקעת חוב בשמיטה בזמן הזה שהיא מדרבנן. יש גם לשער, שהחשש בפני הפקעת שמיטה עלול היה לשתק בפרוס שביעית את כל הכלכלה וכל האשראי, וממילא סובל גם העני. אשר על כן הוזהרה תורה: "השמר לך פן יהיה עם לבבך דבר בליעל לאמר, קרבה שנת השמיטה, ורעה עינך באחיך האביון...".

מה עשו הלל ובית דינו? — בדקו ומצאו שאין שמיטה משמטת מן הדין חובות שכבר נמסרו לביה"ד לגוביינא. עמד הלל ובית דינו והנהיגו, שיוכל כל אחד למסור באופן כולל לבית דין את כל חובותיו לפני סוף השמיטה לגוביינא, ואז השמיטה לא תשמט ולא תפקיע את החובות. מסירת החובות לבית הדין היתה נעשית בכתב, וכתב זה נקרא "פרוזבול" (גיטין לו ב'). ואולי רעיון זה רמוז בדברי הגמרא, האומרת שתיקון פרוזבול הוא לא רק בשביל העניים, כי אם גם לעשירים... (שם, שם).

אמנם, נמצאו בין החכמים אחרי הלל שגיננו את התקנה, שכן היא עוקרת דין רבית דרבנן, אבל לא היה תוקף חוקי למחאתם.

מנקודת השקפה זאת, שהתורה לא כוונה לעסקי מסחר, שהם הכרחיים בזמן שהארץ לא נתחלקה לשבטים, יש לבאר גם כן ביטול דיני שמיטה ורבית מן התורה כלפי גכרי וגר תושב. אין זו אפליה לרעה כלפי הנכרים, שהרי, אדרבא, יש בהיתר זה גם פריבלגיה כלפיהם, שמותר להם גם להלוות בריבית לישראל וגם לגבות ממנו חוב בשביעית... אלא, שהנכרי הוא בן ארץ אחרת ואין לו חלק באדמות ישראל, ואין הוא מתפרנס אלא מן המסחר, שהמסחר והעבודה הם כל עסקו, כמו שמצינו בספר בראשית בפרשת שכם (ל"ד כ"א). לפיכך אין לו מחיה אלא אם תתיר לו רבית הבאה על ידי אשראי מסחרי, וגם תתיר לו לגבות מבעלי חובו את המגיע לו בכפיה. אלא שחכמים אסרו רבית קצוצה גם לנכרי, כדי שלא ילמד היהודי ממעשיו, ולא יזלזל באיסור רבית. אבל אמרו שמצווה להלוות לנכרי וביחוד לגר תושב רבית מצומצמת "כדי חיינו", שהרי אנו מצווים לתת מחיה ופרנסה לגר תושב שנאמר בו "וחי עמך" (ויקרא כ"ה כ"ה). ואולי לנכרי יש גם משום איבה וחילול השם. גם עבדות הותרה כלפי הזרים, שכן אין לתגבילו

בקבלת עבודה כדי חייו, ותרי במשק העתיק העבודות היתה הדרך הרגילה לקבלת עבודה.

ומה שנעשה על ידי התנאים לפני כאלפיים שנה ביחס לדין שמיטה — חזר ונעשה לפני כ־350 שנה על ידי רבנים ביחס לאבק רבית של דרבגן. קדמו לכך תקנות והיתרים להלוות ברבית לנוצרים, אשר הרחיקו את היהודים מעבודת האדמה וגם הוציאו אותם מאגודות בעלי המלאכה (צכים), והשאירו להם רק עסקי כספים לטובת עצמם, שהיו זקוקים להלוואות. באופן כזה לא היה קיום מינימלי ליהודים אלא על ידי הלוואות לנכרים ברבית. ההכרח מטעמי קיום בעסקי רבית בדרך מקח וממכר נעשה חריף יותר כמאה שנה אחרי גירוש ספרד, כשבני ישראל התישבו בגולה החדשה, בפולניה וסביבותיה. שם לא היה קיום ליהודים בלי עסקי מסחר בינם לבין עצמם, והיה צורך למצוא היתר לאבק רבית הצמוד למסחר הפנימי. הרב שסמכותו היתה גדולה ובלתי מעוררת ושהרשה לעצמו לגבש תקנה חדשה, המיוסדת על תקדימים פרטיים של קודמיו, היה רבי מנחם מגדל ב"ר אביגדור הרב אב"ד דקראקו, שכיהן במשרה רמה זו אחרי הפוסק הגדול הרמ"א ישבו הרב ובית דינו ודגו: מה בין הלוואה ובין אשראי מסחרי? הרי יש שבהלוואה בריבית המלווה מקבל את הרווחים מבלי שיהא שותף להפסד. וכן בכל עסקי אבק ריבית — המשקיע הוא קרוב לשכר ורחוק מהפסד. בה בשעה שבמסחר רגיל המשקיע הוא שותף גם בשכר גם בהפסד. עמד מהר"ם ז"ל ותיקן, שיהיו כותבים בשטר שהמלווה נושא בהפסד העסק, שהלווה עושה במעותיו, אם יארע נזק, שאין הלווה אשם בו. אולם על הלווה להביא ראיה שהפסיד או שהמלווה יאמץ לו בשבועה חמורה. וכל עוד לא יוכיח הלווה שהעסק לא הצליח והביא הפסד — המלווה נהנה מאחוזים בתור רווח. וכך המלווה נעשה קרוב להפסד כמו לשכר, ואין הוא מוגדר כמלווה בריבית. הכתב שהמלווה והלווה כותבים ביניהם בתנאים אלו נקרא "שטר עיסקה", ומזה הביטוי "היתר עיסקה", בתיקון מהר"ם.

רבי יונתן איבשיץ ז"ל בספרו "כרתי ופלתי" מנסח ארבע דרגות של ריבית, והוא מסמך אותן לארבע לשונות שהתורה התבטאה בהן, ואלו הן: א) ריבית קצוצה. ב) אבק ריבית. ג) מיחזי כריבית (כלומר נראה כריבית). ד) ריבית דברים. א. ריבית קצוצה היא על הלוואה רגילה בתנאי של תשלום יתר על הסכום שנתקבל, היא ריבית האסורה בהחלט מן התורה הכתובה. וכמה הגבלות לריבית קצוצה.

1. לא אסרה תורה ריבית היוצאת מן הרווחים בעסקי מסחר, "דרך מקח וממכר", כגון: המוכר לחברו סחורה ומוויל לו נגד תשלום במזומנים, ומוקיר סחורתו כשהקונה לוקח בהקפה.
2. אין ריבית קצוצה, אלא כשהתנה עליה בשעת הלוואה, ולא כשהופיעה בהשתלשלות היחסים הכספיים, כבלתי נראה מראש, שלשון "קצוצה פירושו — מותנה וקבוע מראש.
3. אין ריבית קצוצה אלא כשיש עמה נשך, כלומר שהלווה נשוכך ונחסר.

אבל מלוח נהנה ולוה לא חסר — מותר מן התורה. דוגמא לכך: הלוח מעמיד לרשות המלוה את מעון הקיץ שלו לגור בו בזמן החורף, כשאין הדירה עומדת להשכרה.

4. מותר מן התורה להלוות טון של חיטה לחברו על מנת שיחזיר לו טון של חיטה אחרי העונה אף על פי שיש לחשוש שהחיטה או תתיקר.
5. לא אסרה תורה אלא ריבית הבאה ישר מלוות למלוה ולא ע"י מוסד ביניים, כגון בנק. וכל אלה הלוואות והעיסקות וכל כיוצא בהן אסרו חכמים משום גזירה, וקראו להם:

ב. "אבק ריבית". אף הם אסרו עיסקות של הגותן לחברו סכום כסף על מנת שיסחור או שיעבוד בכסף זה, ויתן למלוה מחצית השכר, אלא אם כן המלוה משלם ללוה שכר עמלו בעד עבודתו בחצי הסכום לטובת המלוה. שכן כל עיסקה ממין זה נחשבת חצי מלוה וחצי פקדון וחצי הפקדון הוא ברשות המלוה, לטובתו. אבל אם קבע לו חלק קטן מן הריוח, וגם הטיל על המלוה אחריות נזקים והפסד — מותר גם מדרבנן, וזהו היסוד של היתר עיסקה שתיקן מהר"ם כמו שביארנו.

ג. מיתזי כריבית כיצד? הרי ששלח אדם לחברו מתנה לחג או לנישואי בתו, ולמחרת בא וביקש ממנו הלוואה; או שלוח מחברו מנה ושילם לו בחזרה כראוי, ולאחר זמן קצר שלח למלוה פרחים או ממתקים במתנה, אין זה אפילו אבק ריבית. וזהו שנקרא "ריבית מוקדמת ומאוחרת" שאסור לקבלן מדרבנן, משום שנראות כריבית. במה דברים אמורים באיש זה, אבל מדיד הרגיל במתנות — מותר לקבלן.

ד. ריבית דברים כיצד? כשהלווה מזהיר לקדם את המלוה בברכת שלום, מראה לו אותות כבוד והכנעה, ממליץ עליו בפני סוחרים ובפני שלטונות וכדומה, בדבר זה יש משום כיעור הדומת לריבית, ואסרוה חכמים.

ומה דיניהם? — ריבית קצוצה יוצאת בדיונים חזרה ללווה, כשהוא תובע את המלוה לדין. אבל אבק ריבית אין ביה"ד מוציא בחזרה. אולם, אם במקרה בא לידי הלווה ממון של המלוה בדרך הגונה — רשאי הוא לתפוס את הסכום של אבק ריבית לעצמו. על מתנה הנראית כריבית (ריבית מוקדמת ומאוחרת) — אין ללווה זכות תביעה או תפיסה כלל.

מלוה בריבית הבא לשוב מדרכו הרעה ולחזור בתשובה — מחזיר כל הנאה שבאה לידו ע"י ריבית, לצאת ידי שמים, ואחרי צום ותפילה וצדקה, ה' יכפר בעדו. אבל אמרו: אין דעת חכמים נוחה מזה הלווה שמקבל מהמלוה בעל התשובה את כסף הריבית בחזרה ולמה? כדי להקל על בעלי תשובה את חזרתם לדרך הישרה. אדרבא, יש לומר לו כבר נתתי ואני מוחל לך, כאילו נתתי במתנה.

ועל המלוה בריבית העומד במרדו ואיגו חוזר בתשובה כבר אמר הנביא: "גשך נתן ותרבית לקח — חיה לא יחיה". וחכמים אומרים: המלוה בריבית כופר בעיקר וכופר ביציאת מצרים. אף הלווה בכלל האיסור, וכן הסרסור והעדים והסופר

הכותב את שטר ההלוואה — כולם עוברי עבירה הם. הוקשו מלוי בריבית לגולנים ולשופכי דמים, וקללה רובצת על נכסיהם ועל רכושם. אסרו חכמים הלוואות בריבית אפילו בין אב לבנו ובין אח לאחיו, אף על פי שהם בודאי מוחלים זה לזה, כדי להרחיק את האדם מן העבירה. ורק לצרכי צדקה לעניים ולפרנסת יתומים התירו חכמים לביה"ד להרויח באבק ריבית.

ואין לך מגונה בעיני ה' ואדם כמלוה בריבית, והוא נעשה פסול לעדות ולכל מינוי ציבורי. ועוד אמרו: המלוה בריבית דומה לנחש, שנושך מעט, ותחילה אינו מרגיש, ולבסוף כל גופו של הנשוח נעשה כאוב ובשרו מבצבץ ועולה ומתנפת, והארס מחלחל בו עד מות.

אבל גדול המלוה לעני בשעת דחקו בלי ריבית ועליו הכתוב אומר: "אז תקרא וה' יענה". חסידים מפרשים, בשעת דחקו של המלוה, שאפילו אם קשה לו הוא משתדל ומתאמץ ומשיג כסף, כדי להלוות לעני... ועל המלוה בלי ריבית אומר הנביא: "חיה יחיה" והמשורר מוסיף: "עושה אלה לא ימוט לעולם". ועוד אמרו: הוא דומה כאילו קיים את כל המצוות כולן...

נשאר לנו עוד לבאר את האיסור "לא תהיה לו כנושה". תאמר, שהחורה אוסרת לגמרי לתבוע חוב מהלווה, הלא אתה נועל דלת בפני לווים!... קבלו חכמים, במה דברים אמורים, כשאתה רואה שאין ללווה בשעה זו לשלם, והוא לחוץ ודחוק, ואעפ"י שהוא מתאמץ ומשתדל ועושה כל עבודה שתבוא לידו — אין לו די כסף לשלם את חובו. אבל יש לו והוא משתמט, או שאין הוא רוצה לעבוד — יש לתבוע ממנו חזרה ולמסור תביעה לבית דין כדי למשכנו ולגבות ממנו בעל כרחו. כי עליו הכתוב אומר: "לווה רשע ולא ישלם", אחד הלווה מן האדם כלוה מן המקום (אבות), שגזלן הוא, ואם לא הצליח ביה"ד של מטה לפרוע ממנו את חובו — הקב"ה יפרע ממנו וענשו מרובה.

ובדבר הזה ניתן חופש לראות עיניו של השופט, שעליו לחקור בלי משוא פנים, בעיון ובדקדוק רב, עד שיכיר אם עני הוא הלווה ודחוק ואין לו, או שיש לו והוא רשע. ואם יראה השופט צורך יטיל על הלווה שבועה חמורה או חרם ונידוי, עד שידע לפעול למען האמת והצדק, אם לפייס את המלוה בדברים או לכפות ולהכריח את הלווה לקיים את התחייבותו.

כאן המקום לברר את המצב המשפטי של הלוואה בתורה, ומה כוחו של חיוב והתחייבות לרעהו בכלל. הלווה מחברו נעשים הוא ונכסיו משועבדים למלוה. זהו שנקרא כהלכה "שעבוד הגוף ושעבוד הנכסים". שמא תאמר — גופו קנוי לו כעבד, הלא כבר נאמר "לא תמכרו ממכרת עבד" עד שלא ניתנה תורה היו אומות העולם תופסים את הלווה ועושים אותו עבד למלוה. יתר על כן אפילו בניו ובנותיו היו נמסרים כעבדים ושפחות למלוה; וכן מצינו אצל עובדי הבעל, המלך אחאב והמלכה איזבל, שבמלכותם הנושה בא לקחת את שני הבנים של הלווה לעבדים. (מלכים ד' א') יש אומרים, שברומא העתיקה היו מוציאים את הלווה ואינו משלם — להורג, ומחלקים את בשרו לבעלי החובות...

משגינתנה התורה לישראל באה הגנה על החייב, והרי המלווה הלווה לו מרצונו הטוב, ואם מך הלווה מה יעשה. ולמה אמרו "שיעבוד הגוף"? שחייב הלווה להתאמץ ולהשיג בעל כרחו; מוכרים את מטלטליו, מוכרים את ביתו ואת שדהו ומשלמים לבעל חוב. ואין צורך לומר, שבית הדין נוהג זהירות בשומה ובדרכי המכירה, שחוצאת המכירה לפועל נמשכת עד 3 חדשים, כדי לתת ריוח ללווה, אולי יוכל לפדות בעצמו את שלו, ואולי תמצא דרך הסדר אחרת בין בעלי הדין. ואין בית הדין רשאי למכור את כלי עבודתו של הלווה ולא את בגדי החול שלו ולא את הרהיטים ההכרחיים וכלי המטבח שלו. אבל עיקר השעבוד הוא על גכסו דלא גידי, כלומר על בתים ושדות של הלווה. זה הכלל: גכסו של אדם הם ערבים בעדו, שאין אדם מלווה לחברו אלא אם כן הוא סומך על גכסים שאין יכולת להעלימם מן העין. לפיכך אפילו אם מכר גכסו לאחר — בית דין טורף מן הקוגה, שהיה לו לחקור אם גכסו משועבדים לבעלי חובות טרם שקנה, במה דברים אמורים, כשהיה החוב בשטר רשמי חתום ע"י עדים או מוסד רשמי, שכן חוב כזה ידוע ומפורסם בציבור. אבל היה החוב נעשה בין הלווה למלווה באין פירסום — אין גובים מן הקוגה שמלות הפסיד לעצמו. וכבר אמרו לא ילוה אדם לחברו אלא בעדים או בשטר, שמא ישכח רשמה לא יזכור אם כבר שילם, שכן המלווה בלי עדים אינו מקפיד לשלם בעדים או לקבל שובר.

בזמן הזה נוהגים לעשות משכנתא ורושים אותה במשרד המתאים של המשפטים, כך שאין ללווה אפשרות למכור את הנכסים. זהו שנקרא אפוח יק. ואף אמנם גם בזמן העתיק היו נוהגים באפוחיקי, כדי לחזק את השעבוד ואעפ"י שהמילה אפוחיקי היא יונית, הרי יש דומה לאפוחיקי כבר בתורה, וזהו העבוט, כלומר משכון שנמצא בדי המלווה עצמו לעתים ידועות. שכן מחזירים משכון זה בלילה, אם זה כסות לילה, ואם המשכון הוא לצרכי היום מחזיר אותו ביום. ובתלמוד קבל האפוחיקי התפתחות רחבה מאד.

וכמה ציוויים גאמרו במשכון, שביה"ד מוציא מן הלווה? אין שליח ביה"ד רשאי להכנס לבית הלווה כדי לקחת משכון, אלא הלווה הוא שמוציא מה שהוא בוחר אל השליח העומד בחוץ ומוסרו בתורת משכון. וגם כאן נאמר שאין ממשכנין לא את כלי העבודה ולא את הרהיטים ההכרחיים ביותר ולא את בגדי החול או את כלי המטבח. אבל ממשכנין תכשיטים ובגדי חג ושבת, שכבר אמרו חכמים "עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות".

שקדה תורה ושקדו חכמים גם על כבוד הלווה ואינו משלם שכן כל אזרח בישראל בן חורין הוא, ואין לחלל את כבודו וכבוד ביתו, ואין לשלול ממנו את מחיתו ופרנסתו. יתר על כן — אין חובו עובר לבניו, אלא אם כן השאיר ירושת קרקעות, אבל מטלטליו של יתומים אין נגבים בחוב, אלא משום כבוד אב ואם היתומים חייבים לשלם מעצמם כשיגדלו, וזוהי מצוה שאין בית הדין יכול לכפות עליה.